אצל שבת שילפינן גם מושמרו הרי הוא היתר גמור, ודו"ק. ולפ"ז יובנו דברי האור החיים, דודאי לא ס"ל דאין מחללין שבת על חיי שעה, דהא וחי בהם כתיב, אלא דס"ל דמטעם "ושמרו כדי שישמור שבתות הרבה" א"א לחלל, דהא זה לא יחיה שבתות הרבה, ולכן לחולה כזה מוטב שיאכילנו נבילה ולא ישחטו בשבת, ודו"ק.

ל"ב, א'. קום עשה לנו אלהים גו' כי זה משה האיש גו' לא ידענו מה היה לו.

לכאורה הרי זה דבר מתמיה, שזה לא מכבר עמדו ואמרו כולם יחדו "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", ותיכף אומרים "קום עשה לנו אלקים"? וכבר ביארו הקדמונים כי כוונתם היתה ליצור מנהיג ומשפיע, עיין מש"כ הרמב"ן, אבל עדיין תמוה.

אבל באמת נראה דאין אנו יורדים לתוך מצבם. הגע בעצמך: עם גדול בן ששים רבוא אנשים מבן כ' ועד בן ס' ועוד הרבה רבואות של נשים זקנים וטף, מחנה של שלשה מליון בני אדם, וכולם עומדים בלא שום משען לחם ומים במדבר וצמאון אשר איו בו מים, הלוא ארז"ל [עירובין דף מ"א ע"ב]: דקדוקי עניות מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, וכל שכן בתנאים אלו — הלוא מצב איום הנהו, ומדוע נפלא זאת בעינינו שלא עמדו בנסיון שכזה בה בשעה שכל אחד ידע שהמן יורד עד השתא בזכותו של משה, וכשהראה להם השטן מטתו של משה מי יודע אם יהיה המן למחר ואין שום שיורי פת בעם כולו, ואין מקום בסמוך לשבור אוכל, והלא מצב הזה על כרחך יעבירם מדעת, וכל אחד מה ישיב לעולליו השואלים לחם ואין, ואי אפשר להמתין עד למחר בשעת סכנה זו, ולפיכך הוכרחו ליצור ממלא מקום משה. ולפיכך כשאמר להם חור להמתין עד למחר הרגוהו, וכן כשאמר אהרן פרקו נזמי הזהב, התפרקו תיכף ונתנו, כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו, ודו"ק[16].

ונמצא לפ"ז שיסוד העגל ויצירתו היה חוסר הבטחון. ונבין בזה דברי הנביא יחזקאל [כ' פי"ג] שאמר: וימרו בי בית ישראל במדבר גו' ואת שבתותי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם. ולכאורה היכן מצינו שחפץ המקום לכלותם בשביל חילול השבת, והלוא לא מצינו חלול שבת אלא במן ובמקושש, ולא מצינו שחפץ המקום לכלותם אלא בעגל ובמרגלים, אבל חלול שבת לא מצינו בהם[17]. אבל לפמש"כ ניחא שפיר, דהרי כבר ביארתי כמה פעמים בספר זה[18] דעיקר נסיון השבת הוא הבטחון, ומהאי טעמא בשבת ראשונה כשהיו במרה הראה להם השי"ת שע"י עץ מר נהפכים המים למתוקים, וגם לכן ענה משה לאוכלי המן "אכלוהו היום", והיינו שעליהם לאכול המן מיד כי זהו עיקר השבת להראות שיהיה לבו בטוח בהנהגת השי"ת, ומכיון שעיקר חטא העגל היה החסרון במדת הבטחון, וכן היה חטא המרגלים ג"כ מצד חוסר בטחון

16. ועיין להלן ריש פרשת פקודי [ל"ח פכ"א] שביאר רבינו מה היתה התשובה על חטא זה.

17. עיין ברש"י ורד"ק שם שפירשו דכוונת הנביא הוא על השבת הראשונה שלקטו את המן, וזה תמוה לרבינו דהא לא מצינו שרצה הקב"ה לכלותם בשביל זה.

18. עיין בפרשת בא [י"ב פמ"ג] ובפרשת בשלח [ט"ו פכ"ה, ט"ז פכ"ה].

וכמו שארז"ל: כי חזק הוא ממנו כביכול וכו', ולכן מכיון שנכשלו ביסוד הבטחון הרי נכשלו בחילול שבת, וכמאמר הנביא יחזקאל, ודו"ק. וע"ע להלן בפסוק י"ט.

ל"ב, א'. וירא העם כי בשש משה.

פירש"י וז"ל: כתרגומו לשון איחור כו' בא השטן וערבב את העולם כו' אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' עיי"ש. הנה בברכות [דף מ' ע"א] איתא: לית דין צריך בשש. ופירש"י וז"ל: בשש עכוב כמו בושש רכבו וכו'. לכאורה תמוה, אמאי הוצרך להביא מקרא דנביאים שהרי מקרא מפורש הוא אצלנו, וכן באמת פירשו בתר"י שם וז"ל: י"מ מלשון כי בושש משה וכו'. ואפשר מפני שמקרא זה נאמר בעגל ולא רצה להזכירו כשמוצא מקרא אחר מפני שהוא נקרא ואינו מתורגם[19]. ואפשר מפני שבפסוק זה הא דרשו רז"ל "בא שש", ואף דגם גבי סיסרא דרשו במדרש [בראשית רבה פרשה י"ח אות ו']: "באו שש", אפשר לומר דכיון דבענייננו הביאו רש"י בפירושו, ואילו לגבי סיסרא לא הביאו בפירושו, משמע דאיהו סבר [דהכא] זהו פשוטו של מקרא, ודו"ק[20].

ל"ב, ט"ו. ויפן וירד משה מן ההר.

צריך טעם מה שהדגיש הכתוב שפנה משה ברדתו מן ההר. וחזינן שיש בזה כוונה מיוחדת, שהרי במשנה תורה [דברים ט' פט"ו] הדגיש שוב משב רבינו ואמר "ואפן" וארד מן ההר וההר בוער באש וגו', הרי שהשמיענו הכתוב שאע"פ שעדיין היה שם כבוד ה' [שהרי מצינו בפרשת יתרו [י"ט פי"ח]: והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ד' באש וגו'] ואף על פי כן פנה משה. וצ"ל דמספר הוא שהלך בזריזות בשליחותו של מקום עד שלא הלך מלפני המקום כתלמיד הנפטר מרבו[21] אלא פנה ביציאתו, מפני שאמר לו המקום [דברים ט' פי"ב] "קם רד מהר מזה", ודו"ק[22].

ל"ב, י"ז. קול העם ברעה.

תרגם אונקלוס וז"ל: קל עמא כד מיבבין. ויונתן הוסיף: כד מיבבין בחדוא קדם עיגלא. [אבל] בירושלמי תרגם "כד מבעשין". ומצינו בערוך ערך "בעש" שכתב וז"ל: תרגום ירושלמי נתן תתן לו ולא ירע לבבך לא יבעש באפיכון פירוש כמו ולא יבאש עכ"ל, הרי שפירש בְּרֵעוֹ מלשון רעת הלב, ודו"ק[23].

ל"ב, י"ט. ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה

19. עיין במגילה [דף כ"ה ע"א] שמעשה העגל הראשון נקרא ומיתרגם ומעשה העגל השני נקרא ולא מיתרגם. ואף שכאן הוא מעשה העגל הראשון, מ"מ נראה כוונת רבינו להוכיח מזה שעכ"פ אין להזכירו יותר מן ההכרח.

20. במק"א ציין רבינו שלפי תרגום יונתן בבראשית [ב' כ"ה] מה שכתוב שם "ולא יתבששו" ג"כ מלשון כי בשש משה הוא, ועיי"ש.

21. יו"ד סי' רמ"ב סט"ז: וכשיפטר מלפניו לא יחזיר לו אחוריו אלא נרתע לאחוריו ופניו כנגד פני רבו.

22. במקום אחר בכתביו סיים רבינו ענין זה בסגנון אחר: "נמצא שהולך בשליחותו של מקום ואינו נפטר ממנו", וכנראה כוונתו שכיון שהוא בשליחות המקום א"כ כאילו אינו נפטר מלפניו, והרי הוא עדיין לפניו אע"פ שבמציאות אינו נמצא כאן, ודו"ק.

23. וזה דלא כשאר התרגומים והראשונים שפירשו "ברעה" מלשון תרועה ויבבה. ועיין ברבינו בחיי שכתב וז"ל: כי היו מושכין כח מן הכוכב שהוא מאדים ששמו רעה כו' כי הרע נמשך מן הכח הנקרא רעה, ועיי"ש.